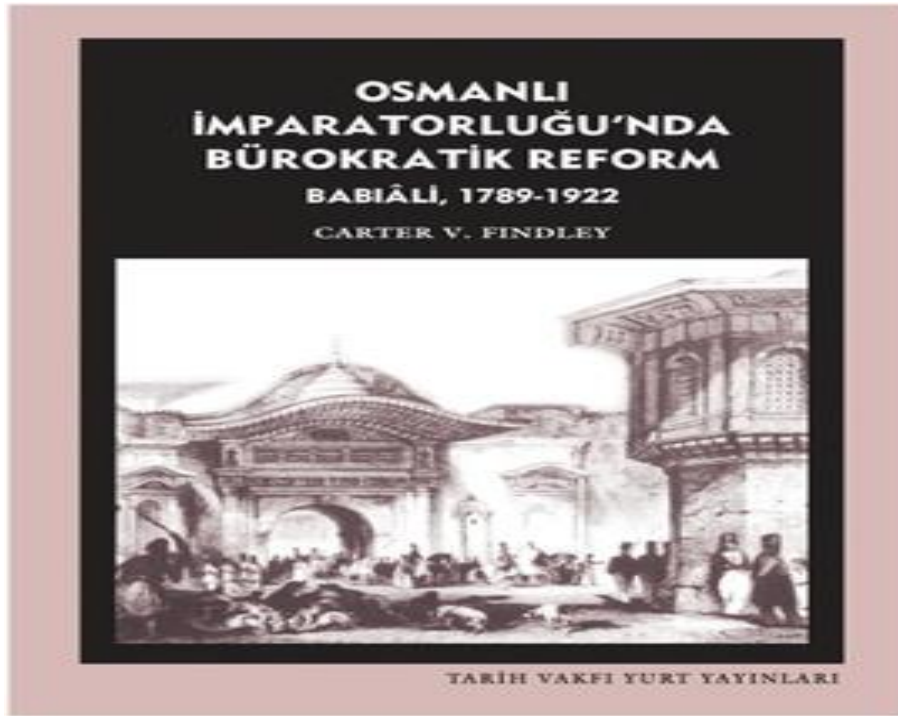

Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babiâli, 1789-1922

Eren Korkmaz¹

Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babiâli, 1789-1922

Carter V. Findley / Çev: Ercan Ertürk

İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, 440 Sayfa, ISBN: 9789753333016

Alınma

Tarihi:29.08.2018

Düzeltilmiş hali alınma

tarihi: 29.10.2018

Kabul Edilme Tarihi:

29.10.2018

Çevrimiçi yayınlanma

tarihi:03.12.2018

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi

E-Mail: eren_470@hotmail.com

Telefon: 0534 610 62 62

Giriş

Osmanlı Tarihçisi olan ABD’li Carter Vaughn Findley, Ohio Devlet Üniversitesi Tarih bölümünde Profesör olarak görev yapmaktadır. Türk Tarihi ve Osmanlı Bürokratik yapısı üzerine birçok çalışması bulunan yazar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babiâli, 1789-1922* adlı bu çalışmasında, Osmanlı Yenileşme hareketleri çerçevesinde Bürokratik Reformların Babiâli bünyesinde nasıl bir değişime uğradığını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde resim ve şekiller listesi, önsöz ve teşekkürler ile özel kısaltmaların listesine yer verilmiştir. Devamında sekiz ana bölüm yer almaktadır ve son kısımda ise ek ve kaynaklarla beraber dizine yer verilmiştir.

Çalışmanın “*Devletin ve Toplumun Unsurları Olarak Babiâli ve Kalemiye*” (s. 1-47) adlı birinci bölümünde, Osmanlı modernleşme sürecine vurgu yaparak çok uluslu bir yapı ile beraber girilen reformlar ve İslâmî geleneğin etrafında şekillenen bu idari yapının Osmanlı bünyesinde nasıl oluştuğunu anlatmaktadır ve Babiâli kelimesinin kökenine vurgu yaparak Avrupa’da buna benzer kavramlarla özdeşlik kurmaktadır. Ayrıca Babiâli’nin 1789’dan 1922’ye kadar geçen dönemini, Saray ve Kalemiye sınıfı ilişkisini de ele almıştır. Yazar, Kalemiye sınıfına özel bir hassasiyet göstererek yönetim sistemini meydana getiren temel unsur olarak görmektedir. Osmanlı sultanlarını tipik bir aile reisine benzeterek hane halkı üzerindeki salahiyetini, çok geniş bir yetkiye sahip olduğu söylemekte ve Osmanlı hukuk yapısını, İslâmî gelenek ve ilave kanunları ile şekillendiği için karmaşık (Düalist) bulmaktadır. Osmanlı kültürel geleneğini bütünleştirici bir yapı olarak gören yazar, Hanefiliğin Osmanlı Devleti tarafından özümsemesini olumlu bir paradigma olarak ele alır. Devlet teşkilatlanmasını da geniş bir şekilde işleyerek yönetici sınıfın sınırsız yetkisini Tanzimat Fermanı sonrası değişikliğe uğraması olarak Millet / Cemaat modelinin Osmanlı Devleti’nin kabiliyetini geliştirdiğini savunarak bunu da sağlam bir zemine oturtmak için Lonca teşkilatının yapısal özelliğine değinir. Genel itibariyle Merkez ile Saray arasındaki ilişkiyi İmparatorluğa bağlayarak Babiâli yapılanmasını göz önüne sermektedir.

“*Yönetici Sınıfın Gelişimi ve Kalemiyenin Ortaya Çıkışı*” (s. 48-80) adlı ikinci bölümde, Osmanlı yönetim sistemini (kuruluş, gelişme, gerileme ve modernleşme) başlığı adı altında toplayarak kesin çizgilerle bir birinden ayırmıştır. Müellifimiz, gelişim süreçlerinin farklı bir şekilde yorumlamış olsa da parçalarını birbirine bağlı olarak görmüştür. Kalemiye Bürokrasisinin doğuşunu ve sivil Bürokrasiye dönüşümü sonucu bir değişikliğe uğradığının altını çizmektedir. Genel anlamda Reform öncesi dönem ve Reform çağı olarak bir tasnife giderek esaslı kırılmayı 1789 yılında Napolyon’un Mısır’ı işgali ve III. Selim’in Nizam-ı Cedid süreci ile vurgu yapmaktadır. Yönetici sınıf etrafında (askerî-seyfiye, dinî-ilmiye) gibi tasnifler yapmıştır. Bu tasnifler hakkında çeşitli eleştirilerde bulunmuş ve Lewis ile Albert H Lybyer’in tartışmalarını Tarihi anlaşmazlık olarak bizim göz önüne almamız gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yönetici sınıfın kökenlerini arama yoluna giden yazar, Osmanlı hanedanı etrafında arayarak 19. yüzyılda gelişen olaylar sonucu sistemin işlemez bir hal aldığı vurgulamıştır. Devletin hızlı bir şekilde gelişmesine paralel olarak yönetici sınıfının teşkilatlanması da bu yönde olmuştur. Yazar, Kalemiye sınıfın ortaya çıkışını tasnif ederek, yaşadığı dönüşüme yer vermektedir.

“*İmparatorluğun Gerilemesinin Gelişmekte Olan Kalemiye Üzerindeki Etkileri: Reform Arifesinde Babiâli ve Memurlar*” (s. 81-130) adlı üçüncü bölümde, geçmiş ile reform, gerileme ile büyüme ilişkisi içerisinde yönetici sınıfın kültürel geleneğinin biçimlenme usulü ele alınmaktadır. Babiâli’nin teşkilatlanma yapısını göz önüne sermeye çalışan yazar, bu

teşkilatlanmanın sadrazam etrafında oluştuğunu izah etmektedir. Bu teşkilatlanma yapısını kitap içerisinde şekillerle tasnif etmesi konu bütünlüğünü kapsayıcı düzeydedir. Patrimonyal sistem içerisinde Reisülküttap dairelerinin teşkilatlanma modelini anlatarak bu yapının çalışma sistematığının üstlendiği göreve göre veya o dairenin kimliğine göre şekillendiğinden bahsetmektedir. Kalemîye ve Divan-ı Hümayun tasnifini kendi içerisinde bir ayrıma tabi tutmuştur. Sonuç olarak Kalemîyenin sahip olduğu bir saygınlık ve bunun inişli-çıkışlı serüvenini göz önüne sermiştir.

“*Saltanatın Yeniden Otorite Kazanması ve Sivil Bürokrasinin Oluşturulması*” (s. 131-174) adlı dördüncü bölümde, III. Selim’in 1789 tarihinde Osmanlı tahtına geçmesi ve döneminde yaşanan kargaşa ortamlarına rağmen Nizam-ı Cedid üzerinden reformlarını gerçekleştirmeye çalışmasını ele almıştır. Bu dönemde hiç şüphesiz Kalemîye sınıfı da ciddi manada bir değişikliğe uğrayacaktır. Yazar bu değişikliğin fikri alt yapısını Osmanlı sultanlarının bilinçaltına inerek aramaya çalışmıştır. Reformların gereksimi olarak da sürekli alınan askerî yenilgileri görmüştür. Findley’e göre, Osmanlı devlet adamları yeni bir askerî sistem kurma noktasında pek bilgili değillerdir ve Avrupa desteği ile reformlara girişmek istemektedir. Askerî yenilgiler sonucu iflas eden ekonomi toplum ve saray içerisinde bir gelecek endişesi doğurmuştur. Bu endişe sonucu devlet işlerinin önemi artmıştır. Buna paralel olarak Babiâli’nin geleneksel Kalemîye yapısında bir reform hareketi yaşanmıştır. Diplomasi savaşları ve daimi elçiliklerin açılması sonucu Hariciye Nezaretinin kurulması ile yeni bir seçkinler sınıfının doğduğunu beyan eden yazar, II. Mahmut döneminde vukuu bulan gelişmeleri despot bir yapı olarak görmemiş bilakis bunun sağlam bir temelini olduğunu beyan etmiştir. Öyle ki J. Von Hammer örneği bağlamında bu idari değişikliği vurgulamıştır.

“*Tanzimat Döneminde Sivil Bürokratik Hegemonya*” (s. 175-252) adlı beşinci bölümde, Tanzimat dönemine geçiş sürecinde yaşanan taht değişikliğini kronolojik olarak ele alan yazar, Sultan ile memurlar arasındaki çatışmanın son bulmasını, yaşanan taht değişiklikleri sonucu 1830 yılında yapılan reformların etkisi ile makam teminatı ve memurların elde ettiği güç olarak kabul etmiştir. Sivil bürokrasi seçkinlerinin Babiâli’nin en önemli makamlarında tekel kurmasına merkez-sivil bürokrasi üzerindeki karmaşıklıktan kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Tanzimat dönemi sivil bürokratik yetersizliği, dönemin fikri alt yapısına paralel olarak ekonomik sebeplerle ilişkilendirerek bağlantı kurmaya çalışmıştır. Reformcu anlayışın siyasî tutuma karşı olmasına vurgu yaparak, Meşrulaştırma politikasını Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile Osmanlıcılık fikri arasında örneklendirme kurmuştur. Dış denetimden bağımsız bir bürokrasinin gelişimini Sadrazam etrafında şekillenen kadroyla izah etmiştir. Bu sistematığın dönüşümüne vurgular yaparak son Tanzimat dönemi yeni kurumlarının tarihsel süreçteki değişimini ele almıştır. Son olarak sivil bürokrasinin ıslahı ve yeniden düzenlenmesini ele alarak, yeni çıkarılan Nizam-nameler etrafında değişen Bürokrasiyi anlatmıştır.

“*Siyasî Dengelerin Yeniden Kurulması: Birinci Meşrutiyet Dönemi ve Sultanın Hâkimiyetine Dönüş*” (s. 253-337) adlı altıncı bölümde, Sultan Abdülaziz sonrası siyasî dengeye vurgu yaparak II. Abdülhamid’in yönetim mekanizmasını ele alarak bu dönemde siyasî dengenin tesisi noktasında meydana gelen farklı dengeleri saray sistemi ve Sultan’ın hâkimiyeti yeniden tesis etme noktasında geçirdiği işleyişi anlatmaktadır. Bu dönemi mukayese ettiğimizde Sultan Abdülhamid’in yaptığı katkının büyüklüğünü göz önüne sererek rasyonel ve hukukî alt yapının zeminini oturtmaya çalışmıştır. Yıldız Sarayını merkezi bir konumda tutarak önemi ve işlevselliğine yer vermiştir. Sultan Abdülhamid’in merkezîyetçi politikası çerçevesinde tüm idari yetkileri elinde toplama arzusuna değinerek Hamidiye

rejiminin toplumsal yapıdaki olumsuz örneklerine yer vermektedir. Son olarak I. Meşrutiyet dönemi Babıâli teşkilatının gelişimini daha öncesinde olduğu gibi Sadrazam ve ona bağlı kadrolar etrafında ele alarak Tanzimat döneminde ki bürokratik yapının uygulamasını I. Meşrutiyet dönemine uyarlayarak ele almaktadır.

“*Bir Kez Daha Siyasî Dengenin Yeniden Tesis Edilmesine Doğru*” (s. 338-391) adlı yedinci bölümde, 1908 sonrası gelişen atmosferi Jön Türkler etrafında ele alıp Sivil bürokrasinin nasıl bir şekilde dönüşüme uğradığını anlatmaktadır. Siyasî ve bürokratik yaşamın krizler içerisinde kaldığını savunarak Hamidiye sisteminin kaldırılmasını bir rahatlama dönemi olarak ele almaktadır. Findley’e göre yeni açılan parlamento yeni dönemin köklü değişikliklerinin habercisi olduğunu göstermiştir. İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin bakanlık kadroları üzerinde söz sahibi olduğu bir dönemdir. Bunların dışında siyasî ve bürokratik alanda düzenlemeler yapılarak bir tanzim oluşturulma amaçlanmıştır.

“*Sivil Bürokratik Reformun Yüz Otuz Yılı*” (s. 392-401) adlı son bölümünde ise çalışmanın dönemini kapsayan 1789-1922 yılları arasındaki bu farklılıkları Osmanlı siyasî yapısı içerisinde geçirdiği devrimsel nitelikteki yenileşme hareketlerine göre ele almaktadır. Babıâli ve Kalemîyenin bu dönemler arasında dönüşüm süreçlerinin genel panoramasını çizmek bu dönüşümü sürekli etkileyen etmenlere vurgu yapmıştır.

Yazar, Osmanlı’nın 1789-1922 dönemini kapsayan bu çalışmasında, Babıâli ve Bürokratik reformları hakkında verdiği detaylı bilgilerden, dönemin şartlarını çok iyi okuduğunu göstermiştir. Önemli gördüğü kırılma noktalarında alanında uzman kişilere atıflar yaparak savını doğrulamak yönünde ciddi adımlar atması çalışmanın bir noktada ispatlanmasını kolaylaştırmıştır. Yazarın kitap içerisinde kendisine sorular yöneterek olayları cevaplaması, metnin merak düzeyini arttırmış bu da kitabın verimliliğine yansımıştır. Ayrıca yazarın görsellik temasını ön planda tutan şekillere başvurması dönemin, okuyucuların gözünde canlanmasına katkıda bulunmuş, görsel bir zenginlik katmıştır. Kitabın kaynakça kısmına dikkat ettiğimizde, başta Osmanlı arşiv vesikaları olmak üzere, kaynak çeşitliğinin zenginliği göze çarpmaktadır.